



نوجوانان و جدایی دین از معنویت

عوامل و زمینه‌های گرایش به معنویت جدید
در میان دانش‌آموزان از منظر جامعه‌شناختی

صدیقه رضانی تمیجانی

دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی



با وجود رواج معنویت‌های جدید و نوظهور در میان نوجوانان و جوانان، محتوای واقعی آن همچنان مبهم باقی مانده است. این مقاله گونه‌گونی معنویت جدید آن را از منظر جامعه‌شناختی بررسی می‌کند.
کلیدواژه‌ها: گونه‌های معنویت، دین، معنویت‌گرایی جدید و دانش‌آموزان

برای نمونه جامعه‌شناس ایتالیایی استورزو^۱ در این باره تأکید می‌کند: ماوراءالطبیعه بخش جداشده‌ای از زندگی اجتماعی نیست که کنار بخش طبیعی گذاشته شده باشد، بلکه نظم طبیعی در درون جو ماوراءالطبیعه وجود دارد. بنابراین، حتی کسانی که برای تبیین‌های کاملاً طبیعی در خصوص دین تلاش می‌کنند، در حالی به انکار ریشه‌ها و شاخه‌های ماوراءالطبیعی زندگی می‌پردازند که خود درگیر جامعه‌شناسی ماوراءالطبیعه هستند (Moberg, 2010: 99-100).

مروری بر تاریخچه و فضای مفهومی

توجه به معنویت از دیرباز در میان جوامع گوناگون مطرح بوده است و قدمت زیادی دارد. در این میان، پرسش از معنویت در مطالعات علمی، اولین بار در یکی از مجموعه کنفرانس‌های «علم و ایمان مسیحی» با مشارکت دانشمندان مسیحی دانشگاه آکسفورد در جولای ۱۹۶۵ مطرح شد و پس از آن بسیاری از دانشمندان، از جمله جامعه‌شناسان، بر آن تأکید کردند.

افزایش محبوبیت موضوع معنویت، آن را با سلیلی از پژوهش در رشته‌های متعدد همراه ساخت و گفت‌وگوهای زیادی در جوامع غربی در مورد معنویت و انواع جدید آن در طول دهه ۱۹۸۰ و پس از آن در دهه ۹۰ صورت گرفت. لیکن با وجود محبوبیت گسترده بهره‌گیری از این اصطلاح، محتوای واقعی آن همچنان مبهم باقی ماند. حتی بسیاری از ادیان تعریف دقیقی برای معنویت ارائه ندادند، اما امروزه مفهوم معنویت چنان عمومیت یافته است که در داخل و خارج از ادیان و همچنین در زمینه‌های بین‌الادیانی و سکولار نیز به کار می‌رود.

معنویت جدید در جامعه ایرانی

در جامعه ایرانی، به خاطر خصایص منحصر به فرد فرهنگی کشور، همان‌گونه که مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم تأکید داشتند، پیشرفت جامعه در حوزه معنویت از اهمیت زیادی برخوردار است. این موضوع در اسناد بالادستی کشور نیز مورد توجه قرار گرفته است. برای مثال، در بند ۱۱ از راهبردهای کلان سند تحول آموزش و پرورش در راستای اهداف کلان ۵، ۱، ۲ و ۴ بر «ارتقای معرفت و بصیرت دینی، انقلابی و سیاسی برای رشد و تعالی معنوی و اخلاقی معلمان و دانش‌آموزان و مشارکت برای ارتقای «معنوی خانواده» تأکید شده است.

اما در این میان، از دهه هفتاد به بعد، در کشور شاهد ظهور و رشد گرایش به نوعی معنویت جدید هستیم که در ایده افتراق معنویت از دین ریشه دارد. این ایده دین را شامل اعتقاد به نیروی کنترلی فرانسائی، به ویژه خدایی می‌داند که به فرمان‌برداری و پرستش امر می‌کند. در مقابل، معنویت با خود فرد و باطن او سروکار دارد. معنویت، تجربه رابطه‌ای با امر مقدس است و نوعی آگاهی که از این تجربه‌ها به دست می‌آید (Heelas, 2002). تحلیل‌گران در توضیح علل و زمینه‌های گرایش به آن در ایران گمانه‌زنی کرده‌اند و بر مقولات متعددی تأکید شده است؛ از جمله: بحران رویارویی سنت و مدرنیته، عوارض جهانی شدن، نبود شناخت دین اصیل، و مصرفی شدن جامعه (وکیلی، ۱۳۸۶: ۳-۱۷). لیکن کانون توجه آن‌ها غالباً گونه سازمان‌یافته آن، یعنی «جنبش‌های نوپدیددینی» و به‌ویژه شکل ضدفرهنگ آن بوده است. در حالی که اشکال ساده‌تر و بدون سازمان مشخص، چه‌بسا اثرگذاری بیشتری دارند، ولی به دلیل نداشتن بروز و ظهور سازمانی، کمتر مورد توجه محققان قرار گرفته‌اند.

این بخش به ظاهر ناپیدا و کم‌پیدا ولی تأثیرگذار، بر باوری نوظهور در جدایی معنویت از دین استوار است و معنویت فردینی را جست‌وجو می‌کند؛ معنویت که نه تنها از دایره دستورات و احکام دینی خارج است، بلکه اهداف و

آرمان‌های دینی را نیز به رسمیت نمی‌شناسد؛ معنویت که بیشتر به کار زندگی دنیایی می‌آید تا وصول به حق و رستگاری در حیات اخروی. معنویت که به دنبال اهدافی مادی و این دنیایی است، و در این مسیر حتی اصول و قواعد علم را نیز به رسمیت نمی‌شناسد و پا به عرصه فراعلم می‌گذارد. لذا احساس فتح دنیای جدیدی را همراه با هیجان و شغف بسیار برای مخاطب به همراه دارد. تاکنون گونه‌های متعددی از معنویت‌گرایی در ایران

شناسایی و معرفی شده‌اند، لیکن اگر گونه‌های سازمان‌یافته و همین‌طور گونه‌های مرتبط با گروه‌های کج‌رو و حاشیه‌ای را کنار بگذاریم و بر مواردی که به نظر می‌رسد در قشر نوجوان رواج بیشتری دارد تأکید کنیم، باید به این موارد اشاره کنیم:

۱. بویندگان طرق ورزشی و تناسب اندامی

از جمله مسیرهایی که می‌تواند امکان آشنایی نوجوان ایرانی را با معنویت جدید فراهم آورد، از خلال کارکردهای ورزشی است. شرکت‌کنندگان کلاس‌های یوگا یا ورزش‌های رزمی که به قصد کسب مهارت یا رفع چاقی وارد این کلاس‌ها می‌شوند، به مرور زمان به انجام مستمر این فنون وابستگی پیدا می‌کنند. این افراد در ابتدا از نظر معرفتی باورهای معنوی جدید را نمی‌پذیرند و رد می‌کنند، اما به مرور زمان و با تأکید مربیان خود که با برنامه طرح‌ریزی شده انجام می‌گیرد، به تدریج تغییرات معرفتی نیز در آن‌ها مشاهده می‌شود. هم‌سویی با انرژی‌های موجود در طبیعت و اتصال با منبع لایزال انرژی کائنات از طریق استاد، از جمله موارد مشاهده‌شده در این کلاس‌هاست که بر پایه باور به بدن‌های ناآشکار و آموزه‌های هماهنگی با طبیعت است. لذا لازم است مربیان و والدین نسبت به شرکت دانش‌آموزان در این کلاس‌ها با آگاهی بیشتری تصمیم بگیرند.

۲. صاحبان اوقات فراغت گسترده

در این گونه افراد، تفنن و سرگرمی دلیل گرایش است. دانش‌آموزان، به‌ویژه در ایام تعطیلی مدرسه‌ها، اوقات فراغت گسترده‌ای دارند و به‌ویژه دختران در سنین بلوغ، با نیاز به رمانتیک کردن سبک زندگی خود، به شدت تحت تأثیر فرهنگ عامه و بیشتر بر اساس مُد، به سمت معنویت جدید کشیده می‌شوند. گرایش آن‌ها غالباً حالت موقتی و کوتاه‌مدت دارد، ولی گاهی وارد لایه‌های معرفتی هم می‌شود و می‌تواند انواع دین‌گریزی را در سال‌های بعد در پی داشته باشد. مخاطبان رمان‌ها و متون عرفان‌گرا چون تألیفات



در کشور شاهد
رشد گرایش به
نوعی معنویت
جدیدی هستیم
که در ایده افتراق
معنویت از دین
ریشه دارد



بی شک داشتن برنامه آموزشی متناسب با مسائل اجتماعی و فرهنگی جامعه، دانش آموزان را برای زندگی فردی و حضور در جامعه آماده و مهیا خواهد کرد

پائولو کوئیلو و همین طور کتابها و مجلات فنگ شویی (دانش چگونگی چیدمان منزل براساس توجه به انرژی اشیا و محیط) و امثال آن، از این زمره اند.

۳. محیط زیست گراها

گاهی نوجوانان از طریق مدرسه یا گروه های دوستی، با افراد و مجموعه هایی آشنا می شوند که آن ها را به فعالیت هایی بشردوستانه همچون «حفظ محیط زیست» دعوت می کنند. این جماعت به ظاهر نشانی از ترویج نوعی معنویت گرایی ندارند، اما با دقت در جهان بینی آن ها و نوع پیگیری اهداف ذکر شده، شکلی از سکولارزدایی از زندگی اجتماعی را می توان در آن ها مشاهده کرد. البته این سکولارزدایی به معنای رجوع به دین نیست، بلکه با مقدس انگاری طبیعت (و نه صرف احترام و حفظ آن) گره می خورد. در واقع، آن ها نوعی رسالت معنوی برای خود قائل می شوند و آن را در شکل کنش جمعی سازمان یافته پیگیری می کنند. از جمله این موارد می توان به سازمان های مردم نهاد^۳ صلح طلب یا محیط زیستی اشاره کرد.

۴. جست و جوگران موفقیت

دانش آموزانی همانند طیف گسترده کنشگران ایرانی که جذب کتابها و مجلات حوزه موفقیت از جمله تأثیر مثبت اندیشی و انرژی های مثبت برای تغییر جهان به نفع خود می شوند، از مخاطبان آن هستند. این کتابها گاهی القا می کند که می توان تنها با ساختن پنداری از در دسترس بودن آرزوها و صرف داشتن اشتیاق به آن ها و تصویر کردن ذهنی آن ها به این آرزوها دست یافت. کتابهایی که از قوانین یا راه های موفقیت و پولدار شدن صحبت می کنند و قوانینی که ادعا می شود از بررسی زندگی انسان های موفق استخراج شده اند؛ قوانینی چون قانون جذب، قانون ذهن و قانون خدمت^۴.

پیشنهادها

نظام تعلیم و تربیت رسمی متولی اصلی هدایتگری دانش آموزان است. از این رو ارتقای آموزش رسمی و غیررسمی و ایجاد مهارت های مواجهه با مشکلات

آینده در دانش آموزان و همین طور معلمان، به عنوان مخاطب دوم این آموزش ها، اهمیت زیادی دارد. بی شک داشتن برنامه آموزشی متناسب با مسائل اجتماعی و فرهنگی جامعه، دانش آموزان را برای زندگی فردی و حضور در جامعه آماده و مهیا خواهد کرد. لذا توصیه می شود، کارگاه های آموزشی و دوره های کاربردی مشخصی برای سه سطوح مختلف دانش آموزان، معلمان و والدین، برای ارتقای معرفت و آگاهی از ابعاد آشکار و پنهان پدیده هایی که در ظاهر ترویج معنویت گرایی خاصی ندارند، ولی در عمل چنین هدفی را دنبال می کنند، به صورت رسمی و غیررسمی در مدرسه های کشور دنبال شود. برای تدوین سرفصل ها و آگاهی بیشتر با پدیده معنویت گرایی جدید و شاخص ها و عوامل مؤثر در گرایش به آن، می توانید کتابی به قلم همین نویسنده با عنوان «معنویت بی سامان» را مورد توجه قرار دهید.

پی نوشت ها

1. Sturzo
۲. نگارنده در این مقاله به ۱۵ گونه آن اشاره کرده است. (رمضانی تمیجانی، صدیقه و طالبی، ابوتراب (۱۳۹۵)، راهبرد فرهنگ، دوره ۹ شماره ۳۵
3. NGO
۴. قانون جذب به این معناست که شما به طور مرتب افکار، ایده ها و موقعیت هایی را که با افکار غالب شما هماهنگ هستند، به خود جذب می کنید؛ خواه افکار منفی و خواه افکار مثبت. مقصود از قانون ذهن نیز این است که افکار شما به واقعیت تبدیل می شوند. شما به همان چیزی تبدیل می شوید که بیشتر درباره آن فکر می کنید. پس همیشه درباره چیزهایی فکر کنید که واقعاً طالب آن هستید و از فکر کردن درباره چیزهایی خواستار آن نیستید، اجتناب کنید. قانون خدمت نیز می گوید پاداش هایی که در زندگی می گیرید، با میزان خدمت شما به دیگران رابطه مستقیم دارد. هر چه بیشتر برای بهبود زندگی دیگران کار کنید، در عرصه های مختلف زندگی خود نیز پیشرفت بیشتری به دست می آورید.

منابع

1. Heelas, Paul (2002) The spiritual revolution in Religions in modern world, Ed. Linda Woodhead, Routledge, New-York.
2. Moberg, David O. (2010) Spirituality Research: Measuring the Immeasurable?, Perspectives on Science and Christian Faith, V.62, No.2
۳. وکیلی، هادی (۱۳۸۶). آسیب شناسی معنویت گرایی نوپدید در ایران. کتاب نقد. شماره ۴۵.
۴. رضانی تمیجانی، صدیقه و طالبی، ابوتراب (۱۳۹۵). راهبرد فرهنگ. دوره ۹. شماره ۳۵.
۵. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰). دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.

